

GOVOR DRAŽENA BUDIŠE NA 7. SABORU HSLS-a

Drago mi je što se i meni pružila prilika da vam se predstavim ponovo kao kandidat za predsjednika naše stranke. Nisam htio koristiti mogućnost da govorim one tri minute. Vi ćete razumjeti da, nakon silnih napada kojima sam bio izložen, u tri minute ne bih mogao odgovoriti niti na dio tih napada.

Mislim da je predsjednik naše stranke mudro postupio kada je u svom izvješću preskočio neka delikatna pitanja odnosa u HSLS-u, ali unatoč tome rasprava koja se ovdje vodila pokazala je razinu političke kulture koja danas vlada u našoj stranci i pad u odnosu na ono što je nekad bio HSLS.

U ovom govoru pokušat ću vam se predstaviti tako da ne izbjegnem ni jednu važniju temu, naglašavajući da je zadnji i najobuhvatniji programski dokument HSLS-a bio naš Izborni program. U njemu smo, polazeći od prethodno donesenih dokumenata, iznijeli svoje viđenje Hrvatske danas, godine 1997., i naše prijedloge nužnih promjena u državnom ustrojstvu, gospodarskom i društvenom razvitku. U tom smo dokumentu ocijenili djelovanje predsjednika Republike, Sabora, Vlade, stanje u sudstvu i medijima, pojave korupcije i nepotizma, antiintelektualnu kampanju, novu političku podobnost. U 21. poglavlju programa s kojim smo se natjecali na lokalnim izborima i izborima za Županijski dom, iznijeli smo i naše stavove o gospodarskoj politici, s posebnim osvrtom na državni proračun, monetarnu i poreznu politiku, granski i regionalni razvitak, stavove o stanju u vojsci i policiji, o slobodi medija, o ravnopravnosti građana, funkcioniranju lokalne uprave i samouprave, zaštiti okoliša, školstvu, znanosti, zdravstvu. Definirali smo i svoj stav o vanjskoj politici i našim odnosima sa susjedima. Odredili smo svoj stav prema položaju mladeži i žena u našem društvu, stav prema Crkvi i nizu drugih pitanja.

Držim da nema potrebe da ponavljam stavove o svim pitanjima o kojima u HSLS-u postoji konsenzus, jer to je bio naš zajednički program. Izaslanici Sabora ionako imaju pravo kandidatima postavljati pitanja i tražiti njihovo očitovanje o programskim usmjerenjima, njihove ocjene konkretnih političkih događaja, a prema želji i podatke iz njihova privatnog života, ako su oni od javnog interesa. Ponavljanje općih mjesta haeselesovske politike moglo bi se razumjeti i kao skrivanje iza tih općih mjesta. Vi nećete na ovom Saboru birati vodstvo prema gledištima koja su

nam ista ili slična nego prema razlikama koje među nama postoje, iako one do sada nisu jasno određene. Čini mi se da nije bez temelja ocjena kako se u HSLS-u osobni sukobi često preobražavaju u "konceptualne razlike", a konceptualne razlike u osobne sukobe. U našoj se stranci dijalog o konceptualnim razlikama nije vodio, ili, ako je i bilo takvih pokušaja, oni su završavali snažnim izljevima emocija, političkim i moralnim diskvalifikacijama, pa i javnim pozivima neistomišljenicima da napuste HSLS. Često su ti pozivi bili upućeni upravo onim našim članovima bez čijeg truda, u ovih nekoliko godina, HSLS ne bi bio ni opstao. Tako je naša politička kultura, kojom smo se godinama ponosili, pala na niske grane pa smo se upravo zbog naših unutarnjih odnosa pitali jesmo li još uvijek alternativa vladajućoj nesnošljivosti i isključivosti. Nije li krajnji smisao ovoga posla kojim se bavimo humanizacija odnosa među ljudima?

Iz sveobuhvatnog kataloga političkih pitanja izdvojit ću ih nekoliko, za koje pretpostavljam da će vam više od drugih omogućiti da jasno identificirate moje političke stavove i smjer u kojem namjeravam povesti HSLS ako dobijem vaše povjerenje, naravno u onoj mjeri u kojoj orijentacija stranke zavisi od političke volje njezina prvog čovjeka. Ne tajim da sam pri izboru ovih tema bio motiviran i teškim diskvalifikacijama, u kojima mi se odricao politički identitet do kojeg mi je stalo. One su dolazile i od ljudi koji su nedavno pristupili HSLS-u ne krijući da su to učinili kako bi pridonijeli lomu naše stranke. Ako procijenite da one nisu dobar izbor, pitajte me o temama koje vi izaberete.

Dopustite na početku jedan posve osoban iskaz. Obrazovanjem, uvidom u modernu povijest europskih država i društava i našu nacionalnu povijest, formirao sam se kao čovjek liberalnih nazora. Filozofsko-teorijski poticaji podudarali su se s političkim uvjerenjem da su kolektivističke političke koncepcije i subjekti koji su ih nosili zdesna i slijeva odveli europske narode u klaonicu, a da su iste ideologije i njihovi nositelji prouzročili pravu katastrofu našem narodu. Mislim da je ovakav stav dominantan i kod naših članova. I oni manje obrazovani koji su ulazili u HSLS i u njemu ostali znali su i znadu da pripadaju stranci, uvjetno rečeno, trećeg puta, distanciranog od konzervativizma i socijalizma, od desnice i ljevice, ili obrnutim redoslijedom, koji je logičniji s obzirom na trenutak u kojem je HSLS nastao. Europski i hrvatski liberali s ponosom mogu istaknuti da iza njih ne stoje kao njihovo djelo ni holokausti ni gulazi ni Jasenovci ni Bleiburzi. Liberalna

stranka u Hrvatskoj nije imala organizacijsku tradiciju. Nalazili smo svoje uporište u politici hrvatskog građanstva 19. stoljeća, u tradiciji braće Radić u 20. stoljeću, u liberalnoj europskoj misli i političkoj praksi modernih europskih liberalnih stranaka.

Nakon osam godina djelovanja, i naši članovi postavljaju danas pitanje: Što je to liberalizam? Neki na njega odgovaraju: to smo mi, a od nas drugih dijele se “konceptualnim razlikama”, ne definirajući ni svoju koncepciju pa prema tome ni razlike. Postoji sklonost da se kaže: “mi smo jedini jamac liberalnih ideja i liberalizma u Hrvatskoj”, isto onako kao što vladajuća stranka znade reći: “mi smo jedini jamac opstojnosti razvitka hrvatske države”. Isti se mentalitet počeo rađati i u našoj stranci.

Liberalizam nema svoj kanon dogmi. On počiva na moralnom primatu osobe pred zahtjevima kolektiviteta, iz čega bi bilo apsurdno izvoditi zaključak da je liberalna doktrina protiv društvenih kolektiviteta. Ona je realistična, skeptična prema svakoj političkoj metafizici i društvenim utopijama. Moralni primat pojedinca pred zahtjevima društvenih kolektiviteta može se braniti s različitim svjetonazorskih ili religioznih uporišta, od teorije naravnog prava, preko utilitarizma do kršćanskog personalizma. Govorim to da bih naglasio kako je za liberalizam apsurdno govoriti da je on ateistička doktrina, što se nedavno čulo i u Sabornici prilikom rasprave o ustavnim promjenama. Liberalizam je politička koncepcija, niti filozofska niti vjerska, niti protufilozofska niti protuvjerska. On je univerzalistička politička doktrina, polazi od pojedinca, poštuje sve posebnosti, osobne, kulturne, regionalne, a polazeći od svog univerzalističkog uporišta suprotstavlja se svim oblicima nacionalizma, rasizma, vjerskog ili političkog fundamentalizma, ksenofobiji, antisemitizmu. To je posebno važno naglasiti danas, u vrijeme obilježeno globalizacijom, kada ispitujuemo granice naše nacionalne i državne suverenosti u svijetu koji se integrira gospodarskim, tehnološko-znanstvenim, kulturnim i političkim procesima. Nemojmo se plašiti za svoju nacionalnu samobitnost pred tim procesom, iskoristimo sve njegove prednosti, pripremimo se za njega kao moderna nacija.

Hrvatska je zemlja zakašnjele povijesti. Formiranje moderne hrvatske nacije jest proces koji traje zadnjih stopedesetak godina, i on je danas završen stvaranjem samostalne države. Ta država je djelo svih slojeva hrvatskog naroda, svih relevantnih političkih stranaka, a posebno naše mladeži, branitelja Hrvatske. S ponosom ističemo da je od svih međunarodnih stranačkih organizacija upravo Liberalna internacionala prva zatražila

priznanje hrvatske države. S ponosom ističemo da je i HSLŠ prva hrvatska stranka koja je ušla u odgovarajuću međunarodnu organizaciju, u našem slučaju Liberalnu internacionalu i onda kada sam joj ja bio na čelu. Potpuno se pogrešno interpretira moj stav da ćemo biti nezavisni i od Liberalne internacionale. On je izrečen na sljedeći način: "Ja sebe smatram jamstvom nezavisnosti HSLŠ-a od HDZ-a, od bilo koje druge političke stranke, od parapolitičkih organizacija, a ako treba i od Liberalne internacionale", ali to nikako nije bila poruka da HSLŠ namjerava izaći iz Liberalne internacionale. S našeg, HSLŠ-ova gledišta i s gledišta naših europskih liberalnih krugova, pravo hrvatskog naroda na samostalnu državu bilo je neupitno. S današnjim načinom organizacije i funkcioniranjem hrvatske države i društvenim odnosima koji su u njoj uspostavljeni brojni građani nisu zadovoljni. U procesu stvaranja hrvatske države rađene su pogreške, u herojskoj obrani bilo je i tamnih trenutaka i na našoj strani, kao uostalom u svakom ratu. No mi ne prihvaćamo da se u pitanje dovodi taj projekt i odbacujemo pokušaje tzv. povijesne revizije koji su već na djelu.

Ne zbog nacionalnog mazohizma, niti zbog međunarodnih pritisaka, nego radi naše budućnosti, mi moramo imati snage da se kao zrela i odgovorna nacija suočimo s tamnim stranama naše povijesti u cijelosti i novije povijesti posebno.

U kojem se obliku stvarala hrvatska država i koji se dubinski procesi događaju danas u hrvatskom društvu?

Hrvatska je država invalidne demokracije, s brojnim nedostacima u svom demokratskom ustroju. Ona je nedvojbeno neliberalna država sa snažnim autoritarnim tendencijama. Osnovno je pravilo demokracije pravilo većine, ali i ono je u nas u pitanju s obzirom na to da, primjerice, dvanaestorica zastupnika iz dijaspore imaju iza sebe onoliko birača koliko jedan zastupnik iz Hrvatske. Pravilo većine kao temeljno pravilo demokracije pretpostavlja ravnopravnu poziciju alternative, da na ravnopravnim osnovama predstavi sebe kao alternativu. To u Hrvatskoj na dosadašnjim izborima nije bilo tako. Zato je, primjerice, sloboda medija pretpostavka demokratske procedure. Polazeći i od našeg političkog iskustva, lako se složiti s Norbertom Bobiom, koji je pisao da je liberalizam ne samo povijesna, nego i pravna pretpostavka demokratske države. Liberalna država i demokratska država dvojako su povezane - potrebne su određene slobode za demokratsko obavljanje vlasti, ali je potrebna i demokratska vlast za očuvanje tih sloboda. Bobio dodaje kako je povijesni dokaz ove

međuzavisnosti činjenica da kada pada liberalna i demokratska država, one padaju zajedno. Baš zbog povijesnog iskustva propasti liberalnih i demokratskih država pred naletima desnih i lijevih revolucionarnih pokreta, valja biti oprezan. Krhka i invalidna demokracija bolja je nego nikakva, slabi parlament bolji je nego nikakav.

Demokracija u Hrvatskoj položiti će test demokratskom smjenom sadašnje vlasti, novim odnosima u Saboru. Moramo se zapitati koliko radikalizacijom hrvatske scene pridonosimo stvaranju takvog scenarija, jer, ne zaboravimo, postoje i drugi scenariji, scenariji kaosa i revolucionarnih pokreta, i to kod onih koji vlast imaju i koji je žele imati. I u dijelu oporbe raste revolucionarno raspoloženje i gubitak povjerenja u mogućnost izlaska iz ove situacije kroz institucije. Sjetimo se samo koliko smo i mi u HSLS-u, u svega dva mjeseca, brzo prošli put od razgovora s HDZ-om do zagovaranja izvanparlamentarnih oblika političke borbe. Mogao bi netko prigovoriti da precjenjujem demokratski potencijal u vladajućoj stranci, zalažući se za institucionalne oblike političke borbe. Bilo bi točnije reći da ne podcjenjujem njezin nedemokratski potencijal. Hrvatskoj je potrebna demokratska tranzicija. U posljednje vrijeme ponovo je oživljena ideja višestranačke vlade za demokratsku tranziciju Hrvatske. U ovom trenutku ne vjerujem u tu mogućnost, tek spominjem da u glavnoj oporbenoj stranci danas, SDP-u, zagovaratelji takve ideje ne snose nikakve političke konzekvencije, niti se traži njihova politička odgovornost. Ne mislim da se modeli demokratskih tranzicija mogu transplantirati iz jedne sredine u drugu, iz jednih povijesnih okolnosti u druge, primjerice tzv. španjolski ili poljski model. Želim samo reći da trebamo biti otvoreni prema različitim mogućnostima.

Zašto je Hrvatskoj prijeko potrebna demokratska tranzicija, danas, sedam godina nakon donošenja Ustava i gotovo šest godina od međunarodnog priznanja Hrvatske?

Već sam prethodno o tome nešto rekao. Od prvih višestranačkih izbora do danas, izuzev kratkog razdoblja Vlade demokratskog jedinstva, Hrvatskom upravlja politička stranka koja sebe po potrebi predstavlja kao općenarodnu državnu stranku ili pak kao politički pokret. Snažna je tendencija samopoistovjećivanja te stranke s narodom, domovinom, državom. Toj stranci nismo odricali zasluge u stvaranju hrvatske države i u njezinoj obrani i međunarodnom priznanju, ali smo se suprotstavljali njezinom nacionalnom ekskluzivizmu i "avangardnosti" u zastupanju

nacionalnog interesa. U Hrvatskoj je stvoren čvrst amalgam stranke i države. HDZ danas ima solidnu većinu u oba doma parlamenta, svoju vladu, kontrolira vojsku i policiju, tajne službe, diplomaciju, državne medije, upravu i, što je osobito važno, glavne gospodarske procese, a posebno tranzicijske procese u gospodarstvu. S druge strane, političkim arbitražama stvoreni ekonomski lobiji počinju kontrolirati i političke procese u strankama, prema poznatoj izjavi jednog magnata da mu se više isplati kupiti političare nego se baviti politikom. Ti lobiji pružaju svoje pipke i u oporbu, kako bi amortizirali njezinu kritiku i stvorili povoljne uvjete da i u mogućim smjenama vlasti zadrže povlaštene i monopolističke položaje. Oni kupuju i medije. Politika zapetljana i sputana interesima kapitala gubi svu autonomiju i svoju demokratsku legitimaciju. Nekoliko puta pokretani i onda zaustavljeni pokušaji borbe protiv tzv. mafiokracije pokazuju nemoć vladajuće stranke da se oslobodi mnoštva interesnih niti, kojima je ona natkrilila interesne lobije, a oni impregnirali nju. Uočljivo je da se kampanje protiv mafiokracije stišavaju kada zaprijetite izbijanjem oštrijih frakcijskih borbi, i tako se klijentelizam i dalje širi, hrvatsko se društvo i dalje opasno raslojava, a pojedini njegovi slojevi pauperiziraju. I obični članovi i simpatizeri vladajuće stranke nemoćno gledaju ove procese, stalno se pitajući je li baš tzv. državotvornost dobro pokriće za nastanak tzv. divljeg kapitalizma na hrvatski način. U takvim okolnostima razumljivo je oživljavanje socijalističkih ideja, čak i nostalgije za samoupravnim socijalizmom.

HSLŠ danas i njegovo pozicioniranje na hrvatskoj stranačkoj sceni

Priznajmo otvoreno, poštovane haeselesovke i haeselesovci, mi više nismo glavna oporbena stranka. Nije to posljedica samo naših unutarnjih slabosti nego i političkih procesa na koje nismo mogli bitno utjecati jer su oni dio europskih političkih trendova, i to na zapadu i istoku Europe. To je jačanje snaga socijalne demokracije i socijalizma. Hrvatska u tom pogledu nije otok niti iznimka. Danas se u Hrvatskoj ponovo govori o bipolarnosti političkog sustava, kao što se govorilo i onda kada je HSLŠ bio jedina relevantna oporbena stranka, a SDP se borio da prijeđe izborni prag. Nije tajna da je bipolarnost stranačkog sustava HDZ-ova politička koncepcija. U pokušaju oblikovanja stranačke scene, HDZ je svojedobno nastojao gurnuti HSLŠ na lijevi centar

namjenjujući nam ulogu predvodnika ljevice. Dva su razloga zbog kojih smo se suprotstavljali takvom programiranom stranačkom inženjeringu HDZ-a:

1. Mi kao stranka političkog centra, po svojoj orijentaciji, strukturi članstva, niti smo mogli niti smo željeli postati predvodnikom ljevice.

2. HSLŠ se dosljedno suprotstavljao stranačkoj bipolarnosti videći u njoj opasnost za politički pluralizam kako ga mi shvaćamo. I kad smo bili najjači, borili smo se za niži izborni cenzus, kako bi predstavnička tijela u što većoj mjeri izražavala društvenu i stranačku pluralnost hrvatskog društva.

Danas nema eksplicitnih izjava dužnosnika vladajuće stranke o potrebi bipolarnosti stranačke scene, ali je simptomatično da se već dugo, a posebno u zadnjih nekoliko mjeseci, u državnim medijima izreklo toliko pohvala SDP-u koliko ih ni oni sami o sebi nisu izrekli. Da ne bi bilo zabune, ne mislim, kao što se u nekim napisima spekulira, da se radi o međustranačkom aranžmanu. Realnije je pretpostaviti da je ovo HDZ-ovo tetošenje SDP-a zapravo podizanje uočljivije mete u koju će se u pravom trenutku, kao u veću, lakše pucati. S jačanjem lijevog bloka na jednoj strani i sa snažnim desnim blokom na drugoj strani, HSLŠ se našao u tipičnoj europskoj stranačkoj poziciji, u opasnosti da zajedno s drugim strankama političkog centra bude očerupan od jedne i druge strane, i uništen. Podsjetimo se na trenutak povijesti FDP-a. Svaki put kada bi ulazili u lijeve koalicije, gubili su dio članstva, snage i biračke potpore, ali im se to isto događalo kad bi ulazili i u desne koalicije. Čuvanje političkog identiteta nipošto nije izraz naše ideološke rigidnosti. Nama ne može biti svejedno u kojem će se smjeru razvijati desnica i ljevica u Hrvatskoj. Od toga će zavisiti i naš odnos prema ova dva politička bloka. Iz liberalne perspektive, i konzervativizam ima dva lica: demokratsko, narodnjačko, demokršćansko, republikansko i ono drugo koje se pokazalo u ekstremno radikalnim desnim ideologijama i političkoj praksi. Naš odnos prema ljevici još je kompleksniji, tim više što smo se definirali kao socijalni liberali. Usput da spomenem kako socijalni liberalizam nije isto, kao što se kod nas često govori, što i neoliberalizam, jer je neoliberalizam i nastao kao reakcija na ograničenja socijalne države. U siromašnim društvima, a takvo je hrvatsko, neoliberalna intervencija u

socijalnoj sferi bila bi u korist krupnog kapitala, stečenog uz to na problematičan način. Socijalni liberalizam definira se na različite načine, no u njegovoj osnovi stoji koncept društvene pravednosti, ne i društvene jednakosti. Liberalni autor John Rawls iznio je dva načela liberalnog poimanja pravednosti: Svaka osoba ima jednaka prava i slobode, a socijalne i ekonomske nejednakosti imaju zadovoljiti dva uvjeta: prvo, da službe i položaji budu dostupni svima pod jednakim uvjetima i mogućnostima, i drugo, da budu na najveću dobrobit najslabije stojećih pripadnika društva. Ova dva načela, ako želimo sačuvati našu socijalno-liberalnu orijentaciju, moraju nam stalno biti na umu.

Je li nužno naglašavati da respektiramo dostignuća europske socijaldemokracije i da smo sa socijaldemokratima spremni uspostaviti suradnju. No, isto onako kao što diferenciramo snage konzervatizma, činimo to i kad je u pitanju ljevica. Možda je suvišno danas, pred konac 20. stoljeća, to i spominjati, ali ipak neka bude rečeno: komunisti i socijalisti vole pučke fronte dok ne dođu na vlast. Možda ovo upozorenje i nije suvišno. Sjetimo se samo onog liberalnog optimizma od prije nekoliko godina, kada se liberalima činilo da je povijest okončana, da je ljevica mrtva, a konzervativizam nema što ponuditi, i da je jedino što nam je ostalo melioracija liberalno-demokratskih i socijalnih država i društava. Da zaključim, i s konzervativizmom i sa socijaldemokracijom liberali mogu voditi plodotvoran dijalog i uspostaviti suradnju. Danas ova dva politička bloka u najvećoj mjeri reprezentiraju dvije stranke: HDZ i SDP. Podsjećam da smo s SDP-om i drugim oporbenim strankama uspostavili predizbornu suradnju na izborima za Zastupnički dom Sabora 1995. i u izbornim jedinicama za zagrebačku Skupštinu iste godine. S HDZ-om nikada nismo uspostavljali prijeizbornu suradnju, ni na državnoj ni na lokalnoj razini, ali smo s njima surađivali u lokalnoj vlasti i prije i poslije našeg prošlog stranačkog sabora, češće tamo gdje je HDZ imao većinu, ali i tamo gdje smo je mi imali.

Premda ja nisam bio ni inicijator ni sponzor lokalnih postizbornih suradnji s drugim strankama, pa ni s HDZ-om, a to bih mogao potkrijepiti i dokumentima, zalagao sam se, zalažem se i zalagat ću se za autonomiju odlučivanja naših stranačkih organizacija na županijskoj, gradskoj i općinskoj razini, i to zbog ovih razloga:

- 1. Načelo supsidijarnosti, koje pretpostavlja da se problemi rješavaju tamo gdje nastaju, nije samo liberalno načelo, nego načelo koje su prihvatile sve demokratske stranke i države.**
- 2. Što veći stupanj autonomije lokalnih organizacija u odlukama koje se tiču lokalnih sredina jača stranku i motivira članstvo na rad u ograncima.**
- 3. Središnjica stranke ne može imati uvid u svu složenost lokalnih prilika u svim sredinama.**
- 4. Hrvatska nije svugdje ista, pa ni u političkom pogledu, da citiram i riječi predsjednika Gotovca iz njegova današnjeg izvješća ili replike: "svaka naša regija ima svoju povijest i svoje odnose, niti je HSLŠ svugdje isti u cijeloj Hrvatskoj". To nisu ni stranke, uključujući i našu.**
- 5. Sudjelovanje u lokalnim izvršnim vlastima bitno je za kadrovsko jačanje i osposobljavanje naših članova za upravljačke funkcije. To je prijelaz iz amaterskog u profesionalno bavljenje politikom.**
- 6. To je uobičajena politička praksa u razvijenim demokratskim zemljama. Čak i u onima gdje vladaju koalicijske vlade, na lokalnoj razini uspostavljaju se koalicije drugih partnera, a ne koalicijskih partnera na državnoj razini.**
- 7. Participacija u vlasti na lokalnim razinama ograničava monopol vlasti dominantne stranke u toj sredini. Ona pruža mogućnost da se i dio vlastitog lokalnog programa ostvari kroz izvršnu vlast. Postizborna suradnja na lokalnoj razini nije izdaja jer u Hrvatskoj danas nema etničkih niti političkih neprijatelja i mi kao liberali moramo otkloniti iz našeg političkog ponašanja, programa i djelovanja svaku isključivost.**

Napominjem da monopol vlasti na lokalnoj razini nema samo vladajuća stranka u Hrvatskoj. Tamo gdje je imaju druge stranke, nije mi poznato da naši članovi participiraju u lokalnoj i izvršnoj vlasti. Pitam kolege iz Istre koliko članova HSLŠ-a participira u vlasti gdje IDS ima monopol, a to je, kao što znadete, naš partner iz koncepta političkog centra.

HSLS s HDZ-om nije nigdje ulazio u prijeizborne koalicije. Koliko mi je poznato, takve volje nije bilo ni u jednoj našoj organizaciji.

Načelo autonomije lokalnih organizacija treba imati i neka ograničenja. Prijeizborni dogovori, ako ne sadrže samo odredbe o zajedničkom nastupu na izborima nego uključuju i sporazume o poslijeizbornoj suradnji u obnašanju vlasti, trebaju se poštovati. Ako pojedine odluke lokalnih organizacija dovode u pitanje uspostavljanje izbornih koalicija na državnoj razini za koje su se odlučila središnja tijela HSLS-a, onda o lokalnim koalicijama zadnju riječ moraju imati središnja tijela stranaka. Ovo se odnosi na slučaj da se podudare lokalni i parlamentarni izbori.

Koalicije na državnoj razini

U uvodu sam obećao da ću govoriti o delikatnim temama i da ništa pred vama, delegatima 7. sabora, ne ostaje skriveno i da vi jasno znadete, ako mi poklonite povjerenje, u kojem smjeru namjeravam - uz ono ograničenje koje sam spomenuo, a odnosi se na moć prvog čovjeka u jednoj demokratskoj i liberalnoj stranci - povesti HSLS.

Prvi izbori koji nas čekaju jesu izbori za Zastupnički dom koncem 1999, ako ne budu ranije, o čemu sada ne bih spekulirao. Realno je očekivati da će se neke odredbe izbornog zakona mijenjati jer je to i obveza Hrvatske prema Vijeću Europe, primjerice način izbora zastupnika iz dijaspore, ali na temelju dosadašnjeg iskustva mislim da nije realno očekivati veće promjene toga zakona, s obzirom na HDZ-ovu većinu u oba doma Sabora. Iznosim, dakle, neke mogućnosti koje stoje pred našom strankom, uz pretpostavku da se izborni zakon bitnije ne promijeni, da se, primjerice, ne prihvati inicijativa političkih stranaka centra, ali i uz drugu pretpostavku, da stranku u međuvremenu konsolidiramo.

Prije nego navedem te mogućnosti, dopustite da se očitujem o suradnji s političkim strankama centra. Tu suradnju treba nastaviti, ali i puno određenije definirati međusobne odnose. Nedopustivo je da se stranke suradnice na tako grub način miješaju u unutarnje odnose u pojedinim strankama, uključujući i miješanje u kadrovsku politiku, kao što je to bio slučaj s pojedinim strankama centra prema HSLS-u. HSLS unutarnje odnose u pojedinim oporbenim strankama nije nikada komentirao, a kamoli se u njih miješao. To je elementarna pretpostavka za korektnu suradnju. A kako izgleda ta nekorektnost prema HSLS-u mogli ste vidjeti

također u istupu jednog od čelnika oporbenih stranaka danas, ovdje na Saboru, i Vama, gospodine predsjedniče, mogu priznati da ste bili u vrlo teškoj situaciji, ali ipak bih zamjerio što ste odšutjeli na pozdrave gostiju koji su sadržavali miješanje u unutarstranačke odnose, jer to nije izraz političke kulture za koju se zalažemo. Usput da kažem, nisam ja tom gospodinu uskratio pozdrav zbog toga što je podigao optužnicu protiv Franje Tuđmana, mene njegova optužnica protiv Franje Tuđmana ne zanima, nego sam mu uskratio pozdrav jer je taj gospodin prije mjesec i pol dana izjavio: “Bože, sačuvaj Hrvatsku od Dražena Budiše i Franje Tuđmana”, tim redoslijedom.

Prva je mogućnost stvaranje udružene oporbe sa zajedničkom listom i zajedničkim istupom u izbornim jedinicama. Mislim da HSLŠ treba biti otvoren prema ovoj mogućnosti, ali iznijet ću vam svoju procjenu realnosti takvog izbornog nastupa. On pretpostavlja da tri najjače oporbene stranke, SDP, HSLŠ i HSS (govorim na temelju rezultata prošlih i pretpošlih izbora) budu spremne izići zajedno. HSLŠ treba biti spreman. Kako sada stvari stoje, takve spremnosti neće biti kod drugih, ali prilike se mijenjaju i ako to sada izgleda nemoguće, ne mora značiti da će biti i sutra. Drugo je pitanje gdje se na hrvatskom stranačkom spektru na lijevo i desno završava ta koalicija i kojim se sastavom oporbene koalicije postiže najveći izborni učinak. Imamo dva iskustva, pozitivno Sabora '95, gdje je došlo do nedvojbeno značajnog izbornog učinka ujedinjavanja stranaka, i negativno iskustvo iz predsjedničkih izbora ove godine, uz ogradu da valja biti rezerviran kada se uspoređuju izbori za predsjednika republike i stranački izbori, ali se pokazalo da puno stranaka ne donosi i puno glasova. Istina, dvojbeno je mogu li se u tom pogledu uspoređivati parlamentarni i predsjednički izbori. U svakom slučaju, prije donošenja ovih odluka morali bismo imati znanstveno utemeljeno istraživanje javnog mišljenja, koje bi trebalo odgovoriti na pitanje koja je to kombinacija oporbenih stranaka koja postiže maksimalan učinak. Naglašavam, HSLŠ treba biti spreman na suradnju, prije svega s te dvije najjače oporbene stranke, a onda zajedno procijeniti koliko se te stranke trebaju proširiti na lijevo ili desno.

Druga je mogućnost formiranje dvaju oporbenih blokova, svakog sa zasebnom zajedničkom listom stranaka koje ga čine, i dogovorni raspored izbornih jedinica kako bi se izbjegla međustranačka konkurencija ili, još bolje, kako bi se dala potpora zajedničkim kandidatima u izbornim jedinicama.

Treća je mogućnost, koja je već iskušana - zajednička lista skupine stranaka ili pojedinačne stranačke liste s dogovorom o zajedničkom nastupu u izbornim jedinicama. Spominjem izbore '95. godine zbog toga što je to najviši stupanj jedinstva oporbe koji je u Hrvatskoj do današnjeg dana postignut. Upravo izbore '95. spominjem zbog toga jer se mene uporno optuživalo da sam kriv što nije došlo do stvaranja ujedinjene oporbe. Ja dakako nisam bio u poziciji da na to utječem u zadnjih godinu i pol, ali su odnosi među oporbenim strankama danas gori nego što su bili onda.

Ima još mogućnosti, ovo su tri osnovne. HSLS treba biti otvoren prema svima ovim mogućnostima, štoviše HSLS bi trebao i inicirati razgovore vodstava HSLS-a, SDP-a i HSS-a.

Za početak, želim se pred vama jasno odrediti o postizbornim koalicijama na državnoj razini, da ni u tome ne budete u dvojbi što namjeravam učiniti i sugerirati ako dobijem vaše povjerenje.

O postizbornim koalicijama na državnoj razini

Procjenjujem da niti jedna stranka poslije idućih izbora za Zastupnički dom neće imati takvu većinu da će moći samostalno sastaviti vladu. Na dnevni red doći će pitanje postizborne suradnje i koalicije na državnoj razini. Očekujem da će HSLS u takvoj novoj političkoj konstelaciji biti nezaobilazan politički čimbenik.

Ako prijeti opasnost da odluke užeg vodstva o postizbornim koalicijama stranku potresu ili podijele, o tome bi trebao odlučivati Sabor ili Konvencija stranke, koji bi se u toj prilici sazvali. Boljeg i demokratskijeg puta nema.

Zadaće koje su pred našom strankom zahtijevaju i veće statutarne i organizacijske promjene od ovih koje su predviđene sadašnjim promjenama statuta. One se moraju pripremiti na miru, što u ovim okolnostima nije bilo moguće. Promjene moraju ići u smjeru daljnje decentralizacije stranke, ukidanja elemenata prezidencijalizma. HSLS se ne može zalagati za liberalnu koncepciju minimalne države i decentralizirane države a da sam bude centralizirana stranka, u kojoj vodstvo oktroira svoju političku volju ograncima i u pitanjima koja moraju biti u domeni njihova odlučivanja. Članovi Velikog vijeća trebali bi imati konkretnija zaduženja, i u koordinaciji rada središnjice i ogranaka, i u radu odbora HSLS-a. Predlažem da, uz Sabor HSLS-a, uvedemo i novu instituciju, Konvenciju HSLS-a. Nju bi činili svi članovi koji po dužnosti čine Sabor stranke i svi predsjednici ogranaka. To tijelo,

od oko 500 članova, sazivalo bi se između sabora kada bi trebalo donositi krupne političke odluke i programske dokumente. Ovlasti Sabora HSLs-a ne bi se time dovele u pitanje.

HSLs i sindikati, udruge građana i građanske inicijative

HSLs treba snažno podupirati društveno partnerstvo ili tripartizam. To je u skladu s našim programskim usmjerenjima, u kojima je rečeno da težimo ravnoteži interesa poduzetničkog sloja i radno ovisnog pučanstva. Tripartizam je transferiranje načela političke demokracije u društvene odnose, a njegov je smisao postizanje kompromisa između gospodarskog razvitka i socijalne zaštite. Pri tome je važno da partneri budu maksimalno autonomni. Vezivanje sindikata uz političke stranke razbija sindikate i otežava dogovore, jer političke stranke u takve dogovore unose i sadržaje koji nisu predmet tripartitnih dogovora. Brisanje razlika između sindikata i političkih stranaka na štetu je i jednih i drugih. To nipošto ne znači da HSLs ne treba selektivno podupirati određene zahtjeve sindikata, ali i poslodavaca, vodeći računa da socijala ne proguta poduzetništvo, i obrnuto. HSLs treba podupirati i udruge i razne građanske inicijative u skladu sa svojim programom i programskim usmjerenjem. One pridonose razvitku društvenog pluralizma, jačanju društvene autonomije u odnosu na državu.

Nezavisnost HSLs-a, unutarstranački i društveni dijalog

Za našu stranku posebno bitno, zapravo presudno političko pitanje jest naša politička nezavisnost od HDZ-a, dakle od stranke koja je danas na vlasti, od ostalih političkih stranaka, ekonomskih lobija, bogatih pojedinaca, čak kad su i u našoj stranci, sindikata, raznih udruga i društava, parapolitičkih organizacija, međunarodnih političkih čimbenika i stranački ili ideološki orijentiranih medija. Na tome pitanju HSLs prolazi ili pada. Biti otvoren za dijalog i suradnju, ali ljubomorno čuvati naš politički identitet i samostalnost. HSLs je donosio i donosit će i pogrešne političke odluke, ali je važno, kakve god one bile, da budu naše. HSLs mora širiti duh snošljivosti u svojim redovima, u društvu u cijelosti, prema različitim političkim subjektima, i što je posebno važno u Hrvatskoj, prema etničkim skupinama.

HSLs je u posljednje vrijeme postao stranka teških riječi. Kada padnu najteže, nema povratka, ili je vrlo težak, i danas smo to iskusili. Mi koji smo se ponosili našom političkom kulturom došli

smo u situaciju da ne razlikujemo što je politički stav, a što moralna diskvalifikacija naših oponentata. I to se dogodilo u stranci koja je prije osam godina zapisala da joj je osnovna vrijednost dostojanstvo osobe. I na tome prolazi ili pada naš liberalizam. Sa žaljenjem sam slušao izjave naših kolega na zadnjoj sjednici Velikog vijeća, a takvih je izjava bilo i u medijima: "ako pobijedi Budiša, izlazimo iz HSLS-a". Kome je to bilo tijesno u HSLS-u dok sam ja bio predsjednik stranke?! Nekolicini naših članova koji su prešli u HDZ! Drugima nije bilo tijesno. Podsjećam vas da sam svoje oponente stavljao na visoka mjesta na državnim listama i nisam se odnosio netolerantno niti prema onim članovima stranke koji me kao predsjednika nisu poštovali. Danas kada ste ušli u ovu dvoranu, našli ste jednu listu s ispisanim kandidatima za potpredsjednike, za Veliko vijeće, za Nadzorni odbor, za Statutarnu komisiju. Ja takve liste nemam. Meni su svi članovi HSLS-a ravnopravni i ne želim praviti izbor. To mora biti vaš izbor.

Dame i gospodo, izgleda da sam iznevjerio mnoga očekivanja. Kojem se čovjeku to ne događa? A političaru - svakom! Iznevjerio sam mnoga očekivanja ljudi koji su vjerovali da mogu ono što nisam mogao, ali u 30 godina bavljenja politikom ja nikada ništa i nikoga nisam izdao i nikome nisam okrenuo leđa (meni su ih okretali). I dao Bog da to nikada ne učinim. Vi koji govorite o izdaji načela i osoba, jeste li svjesni što govorite? U mom političkom iskustvu koje sam stekao u 30 godina - proći takva iskušenja koja sam prošao - nikad mi nije padalo na pamet da je to moguće, a kamoli da bih to učinio.

Jedan naš stariji član, a sada inokosni liberal i poznati kolumnist, zabavljen temom mog moralno-političkog lika, usporedio je veličanstveno držanje crkvenog princa Stepinca, kako ga je nazvao, prema jugoslavenskoj državi i komunističkom režimu, moje držanje prije 30 godina, za koje je također izrekao velike pohvale, i moje političko držanje danas, sugerirajući čitateljima da sam moralno pao.

Dame i gospodo, ako među vama ima onih koji od mene danas, u hrvatskoj državi, o čijim nedostacima mislim da sam dosta rekao, očekujete da se ponašam i držim onako kako se Stepinac držao, a i ja sam prema bivšoj državi i režimu, nemojte glasovati za mene. Ali budite uvjereni, kada bi nekakvim vražjim političkim inženjeringom uskrsla ta bivša država i režim, ja bih se držao jednako kako sam se držao, a ljudi zakašnjelog revolucionarnog erosa, po svemu sudeći, u njoj bi se opet dobro snašli kao što su se u njoj snalazili i prije.

U hrvatskoj državi ja ne pristajem na proglašavanje državnih neprijatelja, zbog nećijih etničkih ili političkih opredjeljenja. Hrvatska je politička scena, da citiram riječi nadbiskupa Bozanića, suviše radikalizirana.

Mi smo došli u tešku situaciju, najtežu vjerojatno u povijesti naše stranke, ali podsjetit ću vâs, starije članove HSLs-a, da je HSLs doživio u svojoj povijesti nekoliko debakla, najprije u Koaliciji narodnog sporazuma, kada smo imali tri zastupnika u Saboru. Ostalo nas je tada pedesetak. Od toga jedan dio je mislio da u Hrvatskoj nema izgleda niti liberalna koncepcija niti liberalna stranka. Ali mi se nismo prepustili malodušju. Radili smo, stvarali, griješili. HSLs je postao glavna oporbena stranka. I za vrijeme moga mandata, HSLs je padao i zbog mojih pogrešaka, ali i zbog općih okolnosti o kojima sam govorio, rasta socijaldemokratske opcije svugdje u Europi.

Želim vam reći, danas sam sedam godina stariji nego onda, ali ipak imam snage i iz ove situacije ponovno dignuti našu stranku na onu razinu na kojoj je bila.

Hvala vam lijepa.

Zagreb, 29. studenog 1997.